

آشنایی با شیعه پژوهان دین استوارت

8:33 PM Saturday, July 01, 2023

فصلنامه علمی معرفت شیعه ۲۴
سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۴۰۰

| ۱۱۵ |

آشنایی با شیعه‌پژوهان دوین استوارت

نعیمه خراسانی^۱

چکیده

دوین استوارت از جمله شیعه‌پژوهانی است که در حوزه‌های مختلف اسلامی اعم از مطالعات قرآنی و مطالعات شیعی آثار فراوانی را نگاشته است. او دانش‌آموخته رشته مطالعات خاور نزدیک بوده و در سال‌های اخیر در دانشگاه اموری مشغول به کار و پژوهش است. وی تدریس‌های فراوان و گسترده‌ای را در حوزه مطالعات عربی، اسلامی و خاورمیانه داشته است. تحقیقات او بر فقه اسلامی، قرآن، اسلام شیعی، روابط فرقه‌ای اسلامی و گویش‌شناسی عربی متمرکز شده است. از آثار منتشرشده او می‌توان به راست‌کیشی فقه اسلامی: پاسخ شیعیان اثناعشری به نظام فقهی اهل سنت و تعدادی مقاله در مورد علمای متقدم شیعیان قرن شانزدهم، هفدهم و هجدهم اشاره کرد. آثار فراوانی نیز در حوزه مطالعات قرآنی و همچنین ادبیات و زبان عربی از وی نشر یافته است. وی همچنین مقالات مروری دقیقی بر برخی از کتاب‌های سایر اسلام‌پژوهان و قرآن‌پژوهان غربی نگاشته است. تمرکز اصلی وی هم‌اکنون بر آثار نگاشته شده در حوزه اصول فقه اسلامی می‌باشد که بین سال‌های ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ میلادی تدوین شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: دوین استوارت، شیعه‌پژوه، مطالعات قرآنی، مطالعات شیعی، فقه اسلامی

۱. دانش‌آموخته شیعه‌شناسی، دانشگاه قم. Nacemehkhorasani@gmail.com

مقدمه

عوامل متعددی در دهه‌های پایانی قرن بیستم که از آن به عصر پایان ایدئولوژی‌ها تعبیر می‌شود، دست به دست هم دادند که مکتب اهل بیت و شیعه به عنوان مکتب و ایدئولوژی جدیدی در مقابل اندیشه‌ها و نظریه‌های شکست خورده غرب و شرق فراروی جهانیان قرار بگیرد. پیروزی انقلاب شیعی ایران، جهانی شدن رسانه‌ها و فضای مجازی، شکل‌گیری و گسترش جریان‌های افراطی و تکفیری و موج سهمناک اسلام‌هراسی‌ها و شیعه‌هراسی‌ها در چهار دهه اخیر، باعث توجه رو به رشد جوامع آکادمیک و غیرآکادمیک غرب و شرق به شیعه، به عنوان پدیده و عنصری فعال در جهان شده است. چنین وضعیتی موجب شد که بسیاری از مراکز و دانشگاه‌های غرب به مطالعات شیعه در حوزه‌های گوناگون عقایدی، تاریخی، حدیثی و... وارد شوند و در نتیجه برخی از اساتید اسلام‌شناس، حوزه تخصصی و علاقه‌مندی خود را مطالعات شیعی قرار دهند و در پی آن نیز بسیاری از دانشجویان به این حیطه ورود کرده و باعث شکل‌گیری فضای شیعه‌پژوهی در غرب شوند.

مسیرشناسایی شیعه‌پژوهان در جهان و آشنایی با پژوهش‌ها، مطالعات و روش آنها درباره آموزه‌ها و موضوعات شیعی و در نهایت ارائه تحلیل و ارزیابی این مطالعات با معیارها و سنجه‌های اصیل شیعی، یکی از گام‌های ضروری در این عرصه است. زیرا افزون بر بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و آثار این شیعه‌پژوهان، آسیب‌ها و چالش‌های این پژوهش‌ها نیز دیده می‌شود و زمینه برای نقد و ارزیابی این آثار مهیا می‌گردد. از این رو، در این مقاله سعی بر آن است تا یکی از شیعه‌پژوهانی که تاکنون آثار کمتدر در ایران مورد توجه و مطالعه قرار گرفته، معرفی شود و آثار و دیدگاه‌های وی در حوزه مطالعات شیعی را بررسی کنیم و پژوهشگران داخلی را برای ورود علمی و آکادمیک به این موضوعات و مباحث دعوت نماییم.

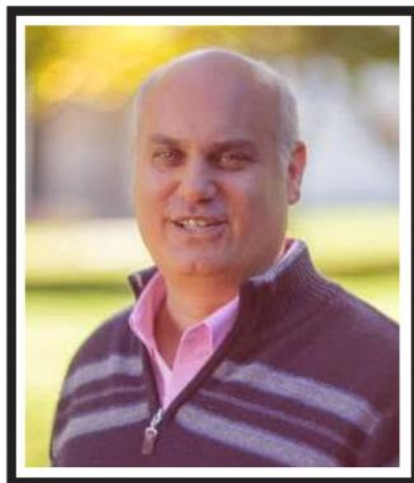
دین استوارت^۱

فعالیت‌ها و آثار فراوان دین استوارت در حوزه‌های مختلف اسلامی، وی را به عنوان اسلام‌شناسی برجسته در آکادمی‌های بین‌المللی معرفی کرده است. در این میان، دو حوزه مطالعات قرآنی و مطالعات شیعی بسیار خودنمایی می‌کند. لذا او از یک جهت قرآن‌پژوهی نام‌آشناست که نامش در پژوهش‌های قرآنی غرب بسیار پرفروغ است و از سوی دیگر شیعه‌پژوهی پرکار می‌باشد.

1. Devin J. Stewart

دوین استوارت مدرک کارشناسی خود را در رشته مطالعات خاور نزدیک، از دانشگاه

پرینستون در سال ۱۹۸۴ میلادی دریافت کرد و در سال ۱۹۸۵ برنامه مرکز مطالعات عربی^۱ در دانشگاه آمریکایی قاهره را به پایان رساند. او در سال ۱۹۹۱ مدرک دکترای خود را از دانشگاه پنسیلوانیا اخذ کرد. استوارت از سال ۱۹۹۰ در دانشگاه اموری مشغول به کار و پژوهش است. وی در سال‌های ۱۹۹۲، ۱۹۹۶، ۱۹۹۸ و ۲۰۲۰ تحقیقاتی در مصر و مراکش انجام داده است. از تدریس‌های فراوان و گسترده او در حوزه مطالعات عربی، اسلامی و خاورمیانه می‌توان به دوره‌های آموزشی

درباره قرآن، اسلام، تاریخ خاورمیانه، مهم‌ترین کتاب‌های جهان اسلام و همچنین سمینارهای پیشرفته در مورد گویش عربی مصری و متون عربی قرون وسطا اشاره کرد. تحقیقات او بر فقه اسلامی و آموزش فقه، متن قرآن، اسلام شیعی، روابط فرقه‌ای اسلامی و گویش‌شناسی عربی متمرکز شده است. از آثار منتشر شده او می‌توان به «راست‌کیشی فقه اسلامی: پاسخ شیعیان دوازده امامی به نظام فقهی اهل سنت» (دانشگاه یوتا پرس، ۱۹۹۸) و تعدادی مقاله در مورد علمای متقدم شیعیان قرن شانزدهم، هفدهم و هجدهم اشاره کرد. آثار فراوانی نیز در حوزه مطالعات قرآنی و همچنین ادبیات و زبان عربی از استوارت نشر یافته است. او همچنین مقالات مروری دقیقی در مورد برخی از کتاب‌های سایر اسلام پژوهان و قرآن پژوهان غربی نگاشته است که نشان از دقت و تمرکز وی بر حوزه روش‌شناختی دارد.

هم‌اکنون تمرکز اصلی او بر آثار نگاشته شده در حوزه اصول فقه اسلامی^۲ که بین سال‌های ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ میلادی تدوین شده‌اند و همچنین مطالعه قافیه و ریتم در متن قرآن است.

1. The Center for Arabic Study Abroad (CASA)

2. usul al-fiqh

استوارت رساله دکترای خود را با عنوان «تشیع دوازده امامی و تقابل آن با اجماع اهل سنت»^۱ در دانشگاه پنسیلوانیا دفاع کرد و همان گونه که از نام آن پیداست، به تقابل میان تشیع و اهل سنت با رویکردی خاص پرداخته است. او در رساله اش درصدد پاسخ به این پرسش می باشد که چرا و چگونه شیعیان دوازده امامی نظام فقهی مبتنی بر فرقه را که برای اولین بار توسط اهل سنت ایجاد شد، اتخاذ کردند. با استناد به آثار فقهی و کلامی اهل سنت، نظریه بدعت شرعی در اسلام اهل سنت را براساس مفهوم «خلاف اجماع» (مخالفة الاجماع) ترسیم می کند. وی براین باور است که این تعریف از بدعت، نوعی تهدید به حذف از نظام تعلیم و تربیت فقهی و دانش پژوهی است که باعث واکنش های متعددی در فقه شیعه می شود.

این تحقیق با استفاده از قاموس های زندگی نامه، اسناد اجازه و آثاری در زمینه فقه و روش شناسی فقهی، استدلال می کند که واکنش های شیعیان به اجماع اهل سنت را می توان به سه دسته تقسیم کرد؛ رد اجماع، انطباق با اجماع و پذیرش اجماع. وی با مطالعه تشیع از آغاز تاکنون به این نتیجه دست یافته است که دسته اول واکنش ها رایج تر هستند؛ زیرا تشیع به عنوان مذهبی اعتراضی در نظر گرفته می شود که به رد اکثریت تمایل دارد. با وجود اینکه رد نظام فقهی اکثریت، موضوع مهمی در ادبیات فقهی شیعه بوده و به ویژه جنبش شیعی اخباری را مشخص می کرد، ولی از نظر تاریخی مهم ترین روند نبوده است. شیعیان بیشتر برای شرکت در نظام مذاهب اهل سنت، مذهب شافعی را پذیرفتند و علاوه بر این، کوشیده اند تا تشیع دوازده امامی را به عنوان مذهبی هم تراز با اهل سنت تثبیت کنند. این جریان اخیر در تاریخ توسعه فقه شیعه اهمیت فراوانی داشته است و در اواخر قرن چهارم - دهم و اوایل قرن پنجم - یازدهم با پذیرش مفهوم اجماع شیعیان آغاز شد.^۲

رساله استوارت که با رویکردی تاریخی و با بهره گیری از منابع فقهی و کلامی اهل سنت و شیعه به موضوع تقابل میان دو فرقه اصلی اسلامی بر سر یک موضوع مشخص پرداخته

1. Twelver Shi'i jurisprudence and its struggle with Sunni consensus

2. <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI9125762/>

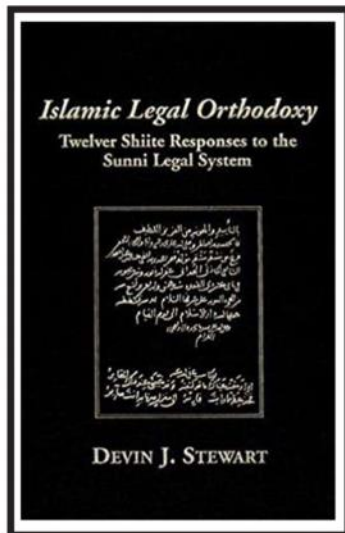
است، توانست جایزه سال «مالکوم کر»^۱ را برای بهترین رساله در مطالعات خاورمیانه، بخش علوم انسانی دریافت کند.

افزون بر رساله دکتری، پایان‌نامه ارشد استوارت نیز به موضوعی شیعی اختصاص دارد که نشان از توجه و علاقه وی به این حوزه دانشی دارد. این پایان‌نامه با عنوان «بررسی حاشیه‌نویسی‌های نعمت‌الله جزائری^۲ (متوفی ۱۱۱۲/۱۷۰۱)»^۳ در دانشگاه پنسیلوانیا دفاع شده است.

او همچنین در پایان‌نامه‌های متعددی به عنوان استاد راهنما، مشاور و عضو کمیته پایان‌نامه در دانشگاه اموری و سایر مراکز آکادمیک غرب حضور داشته است که از جمله آنها، رساله دکتری با عنوان «مکتب شیخیه شیعه»^۴ نوشته دنیس هرمان است که در دانشگاه سوربن در سال ۲۰۰۹ میلادی دفاع شده است.

آثار دین استوارت

همان‌گونه که بیان شد، دین استوارت آثار فراوانی در حوزه مطالعات اسلامی، قرآنی و شیعی نگاشته است که در قالب مقاله، کتاب، فصل کتاب و یا مقالات مروری در نشریات بین‌المللی به چاپ رسیده است. در حوزه مطالعات شیعی کتاب زیر را می‌توان از او نام برد:

نگاشته است که در قالب مقاله، کتاب، فصل کتاب و یا مقالات مروری در نشریات بین‌المللی به چاپ رسیده است. در حوزه مطالعات شیعی کتاب زیر را می‌توان از او نام برد:

**راست‌کیشی فقه اسلامی: پاسخ‌های شیعه
دوازده‌امامی به نظام فقهی اهل سنت^۵**

انتشارات: دانشگاه یوتا

سال نشر: ۱۹۹۸

این کتاب به بررسی و تحلیل روابط شیعیان دوازده‌امامی

1. Malcolm H. Kerr

۲. مشهور به محدث جزائری از علمای شیعی قرن یازدهم و دوازدهم.

3. The Autobiography of Ni'mat Allah al-Jaza'iri

4. L'Ecole Shaykhi de l' Islam chiite

5. Islamic Legal Orthodoxy: Twelver Shiite Responses to the Sunni Legal System

با نظام فقهی اهل سنت، یعنی مکاتب چهارگانه فقهی پرداخته است و نویسنده آن را «راست‌کیشی فقه اسلامی» تعریف می‌کند.

«هرمنوتیک فقهی و مرجعیت دینی: بخش‌هایی از تاریخ فقه شیعه»^۱ نیز عنوان پژوهشی است که در قالب تک‌نگاری و با همکاری مؤسسه مطالعات اسماعیلی و انتشارات دانشگاه آکسفورد در حال انجام است.

وی همچنین ویراستار مجموعه‌هایی در حوزه مطالعات شیعی از جمله «مرجعیت دینی زن در اسلام شیعی»^۲ است. افزون بر این، کتاب‌ها، تک‌نگاشت‌ها و مقالات متعددی در حوزه‌های گوناگون اسلامی توسط استوارت به‌نگارش درآمده است که عبارتند از:

- تقیه در مقام عمل: سفرهای بهاء‌الدین عاملی در امپراتوری عثمانی؛^۳
- رساله حسین بن عبدالصمد عاملی برای سلطان سلیمان و سنت فقهی شیعی شافعی؛^۴
- شرح حال مفقود بهاء‌الدین عاملی و سلطنت شاه اسماعیل دوم در تاریخ‌نگاری صفوی؛^۵
- نمایی از یک رقابت علمی: نجف و قم در نوشته‌ها و گفتارهای امام خمینی؛^۶
- بخش‌هایی از مهاجرت عاملی به ایران در دوران صفویه: سفرنامه حسین عبدالصمد عاملی؛^۷
- سه تبادل جدلی در دربار صفوی؛^۸

1. Legal Hermeneutics and Religious Authority: Episodes in the History of Shiite Jurisprudence
2. Female Religious Authority in Shiite Islam
3. Taqiyyah as Performance: the Travels of Baha' al-Din al-Amili in the Ottoman Empire
4. Husayn b. 'Abd al-Samad al-Amili's Treatise for Sultan Suleiman and the Shi'i Shafi'i Legal Tradition
5. The Lost Biography of Baha' al-Din al-Amili and the Reign of Shah Isma'il II in Safavid Historiography
6. The Portrayal of an Academic Rivalry: Najaf and Qum in the Writings and Speeches of Khomeini
7. FAn Episode in the 'Amili Migration to Safavid Iran: The Travel Account of Husayn b. 'Abd al-Samad al-Amili
8. Three Polemic Exchanges at the Safavid Court

- یادداشت بر منیة المرید فی ادب المفید و المستفید زین الدین عاملی؛^۱
- اجماع، حجیت و جامعه تفسیری در اندیشه محمد بن جریر الطبری؛^۲
- تشیع اثناعشری عیسی بن هشام و دفاعیات مذهبی در مقامات همدانی.^۳

وی همچنین مداخلی را در دایرةالمعارف‌ها به نگارش در آورده است که از آن جمله مدخل «تشیع»^۴ در دایرةالمعارف جهان اسلام و مداخل «اسلام، شیعه» و «فقه اسلامی»^۵ در فرهنگ جدید تاریخ عقاید است.

کنفرانس‌ها

از فعالیت‌های دیگر استوارت، حضور در کنفرانس‌های متعدد اسلامی و شیعی است که از جمله آن می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- «بررسی نقش‌های تاریخی جهاد در روابط شیعه و سنی»،^۶ مؤسسه المهدی، بیرمنگام، انگلستان، جولای ۲۰۱۷.
- «تقیه و توریه یا هنر پنهان‌کاری»،^۷ کارگاه آموزشی تشیع، دانشگاه شیکاگو، آوریل ۲۰۱۴.
- «حفظ میراث خانوادگی: زندگی‌نامه علی‌العاملی (متوفی ۱۶۹۲)»،^۸ مطالعه اسلام شیعی: چشم‌اندازها و چالش‌ها، دانشگاه شیکاگو، مارس ۲۰۱۳.
- «عالمان شهید شیعه اثناعشری و هویت تشیع»،^۹ دانشگاه آکزتر، انگلستان، همایش خشونت مشروع و نامشروع در اندیشه کلاسیک اسلامی، سپتامبر ۲۰۱۲.

1. Notes on Zayn al-Din al-Amili's Munity al-Murid fi Adab al-Mufid wa'l-Mustafid
2. Consensus, Authority, and the Interpretive Community in the Thought of Muhammad b. Jarir al-Tabari.
3. Isa b. Hisham's Twelver Shiism and Religious Polemic in the Maqamat of alHamadhani
4. Shiism
5. Islam, Shi'i, Islamic Law
6. A Survey of the Historical Roles Played by Jihad in Sunni-Shiite Relations
7. Taqiyah and Tawriyah, or the Art of Ambiguity
8. Preserving the Family Legacy: The Autobiography of 'Ali al-'Amili (d. 1692)
9. The Scholar-Martyrs of the Twelver Shiism and Shiite Identity

- «شرح زندگانی شهید ثانی زین الدین عاملی (متوفی ۹۶۵/۱۵۵۸)»، سخنران مدعو دانشگاه شیکاگو، می ۲۰۱۱.

مقالات ترجمه شده

در میان مقالات بی‌شمار استوارت در حوزه مطالعات اسلامی و شیعی، برخی به زبان فارسی برگردان شده که ترجمه آنها بیشتر توسط محمداکرم رحمتی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- نمونه‌ای موردی از: تقیه عالمی امامی در دمشق قرن دهم با ادعای پیروی از مذهب فقهی شافعی؛^۱ میراث شهاب، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۸۶؛
- نکاتی درباره مهاجرت فقه‌های عاملی به ایران در عهد صفویه؛^۲ کتاب ماه دین، خرداد و تیر ۱۳۸۱، شماره ۵۶ و ۵۷؛
- نخستین شیخ الاسلام قزوین، پایتخت صفویه: تحلیلی از رساله العقد الحسینی؛^۳ آینه پژوهش، خرداد و تیر ۱۳۸۰، شماره ۶۸؛
- مجادلاتی درباره نماز جمعه در روزگار شاه طهماسب صفوی؛^۴ جشن نامه آیت الله رضا استادی، به کوشش رسول جعفریان، ص ۱۴۴-؛
- نکاتی درباره حیات عالمان امامی در قلمرو عثمانی؛^۵ پیام بهارستان، سال چهارم، زمستان ۱۳۹۰، شماره ۱۴؛
- عالمان عاملی و نقش آنها در مجادلات سیاسی - مذهبی صفویه با عثمانی؛ میراث شهاب، تابستان و پاییز ۱۳۹۲، شماره ۷۲ و ۷۳؛
- حسین بن عبدالصمد حارثی عاملی و رساله الرحله او؛ آینه پژوهش، مرداد و شهریور ۱۳۸۹، شماره ۱۲۳.

1. The Hagiography of "the Second Martyr," Zayn al-Din al-Amili (d. 965/1558).
2. A Case of Twelver Shiite Taqiyyah in 16th-Century Damascus: Claimed Adherence to the Shafi'i Legal School
3. Notes on the Migration of 'Amili Scholars to Safavid Iran
4. The First Shaykh al-Islam of the Safavid Capital Qazvin
5. Polemics and Patronage in Safavid Iran: The Debate on Friday Prayer during the Reign of Shah Tahmasb
6. Husayn b. 'Abd al-Namā al-'Amilī's Treatise for Sultan Suleiman and the Shi'ite Shafi'i legal tradition

سایر فعالیت‌های شیعی

استوارت، علاوه بر تدریس، راهنمایی رساله، کنفرانس و نگارش آثار متعدد در حوزه مطالعات شیعی، از اعضای هیئت تحریریه مجله «مطالعات مروی شیعه» مؤسسه مطالعات پیشرفته دانشگاه پرینستون است که با سردبیری زابینه اشمیتکه در بریل به چاپ می‌رسد.

ملاحظه

آنچه از آثار و پژوهش‌های استوارت به دست می‌آید، آن است که تمرکز اصلی مطالعات وی بر شخصیت‌ها و علمای شیعی به ویژه در دوره صفوی و با تمرکز بر موضوعات فقهی و فقیهان شیعی است. در این میان، مطالعه زندگی و حیات فرهنگی و اجتماعی شهید ثانی، حسین بن عبدالصمد حارثی و شیخ بهایی قابل توجه می‌باشد. وی با بررسی زندگی این سه فقیه سعی در تحلیل نقش تاریخی آنها در تحولات عصر صفویه دارد. مقالات نوشته شده توسط استوارت بر تحلیل تاریخی رساله‌ها و آثار نوشته شده توسط شهید ثانی و حسین بن عبدالصمد حارثی با تأکید بر تحلیل آنها در بافت تاریخی و همچنین توجه به شکل و اسلوب نگارش توسط شهید ثانی توجه دارد. استوارت در تبیین اسلوب نگارش شهید ثانی و شناخت منابع مورد استفاده وی به بافت و شرایط حیات زندگی وی توجه کرده است. به طور مشخص، دین استوارت درباره کتاب منیة المرید و رساله کم حجم کشف الریبة بحث کرده و اسلوب نگارش آنها را واکاوی کرده است.

رویکرد بافت‌گرایانه استوارت و همچنین بهره‌گیری از روش تاریخی - انتقادی را می‌توان شاخصه روشی او دانست. وی با توجه به نقد درونی و بیرونی در بررسی برخی اخبار تاریخی به ویژه ماجرای شهادت شهید ثانی، به تحلیل دقیق‌تری از ماجرا و یافت شدن گزارش‌های دو شاهد عینی از حوادث پایانی زندگی شهید ثانی دست یافته است. تفسیر متن در بافت تاریخی، جنبه‌های مغفول در مطالعات اسلامی با تکیه بر مسئله اسلوب نگارش و سرانجام و به‌کارگیری عملی روش‌های نقد تاریخی در بررسی برخی اخبار تاریخ درباره زندگی شهید ثانی از جمله رهیافت‌های استوارت در مطالعاتش درباره شهید ثانی است.^۱

1. <https://urd.ac.ir/fa/cont/10183/>

